

Vroegtijdige aanpak van laaggeletterdheid en dyslexie: wat werkt?

Aryan van der Leij

I. Beschrijving en oorzaak

1. Waar komt laaggeletterdheid vandaan?

- De vroege catastrofe
- Rol van het onderwijs
- Oud probleem

2. Waar komt dyslexie vandaan?

- Erfelijkheid en Breinfunctie
- Rol van het onderwijs
- Nieuw probleem?

1. Waar komt laaggeletterdheid vandaan?

- De vroege catastrofe
- Rol van het onderwijs
- Oud probleem

Het Mattheus effect

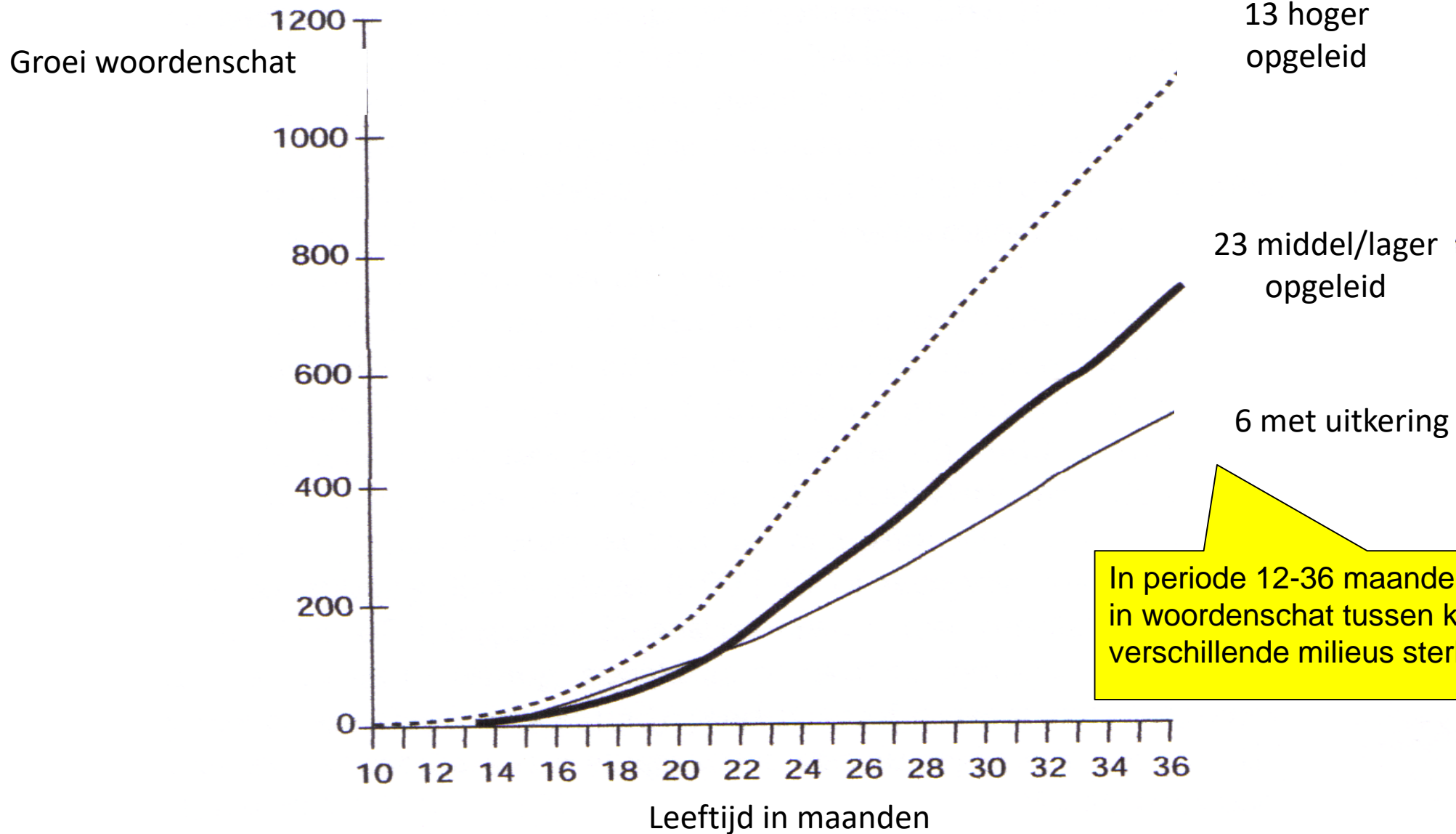
- “De rijken worden steeds rijker, de armen steeds armer.”
- Toegepast op leren:
 - Kennis bevordert verder leren.
 - Kleine verschillen aan het begin worden met de tijd groter.
 - In een verbaal sterke omgeving worden kinderen verbaal steeds sterker.
 - Verbaal sterkere kinderen krijgen meer aandacht.
 - Voor de kinderen die in een verbaal minder sterke omgeving opgroeien dreigt ‘de vroege catastrofe’.

De vroege catastrofe

Studie van Hart & Risley, 2003

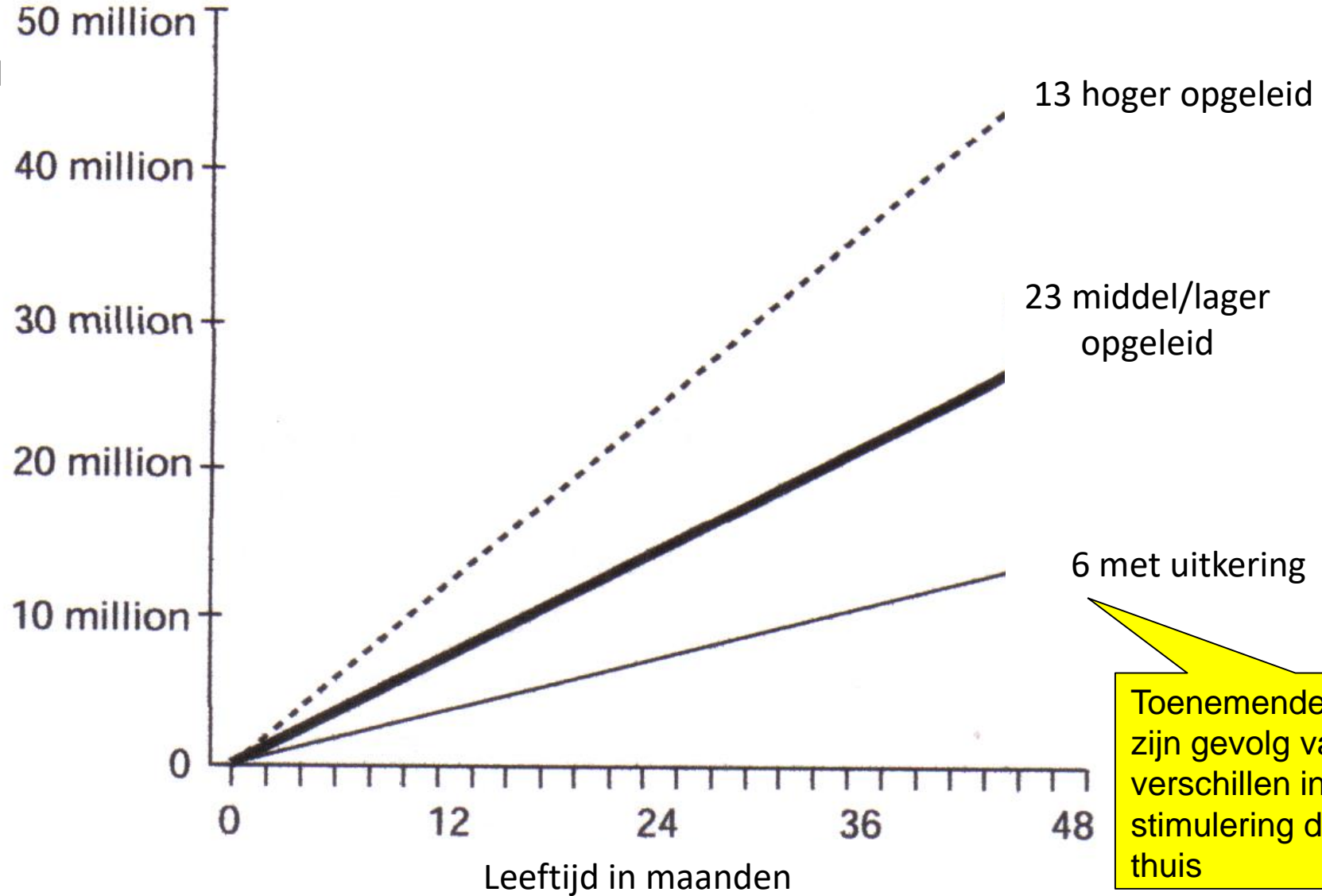
- Vroege taalontwikkeling
- In relatie met armoede
- 42 families
- Alles wat er thuis gebeurde vastgelegd op leeftijd 1-3 jaar
- Observaties, opnames, logboeken, ...

De vroege catastrofe

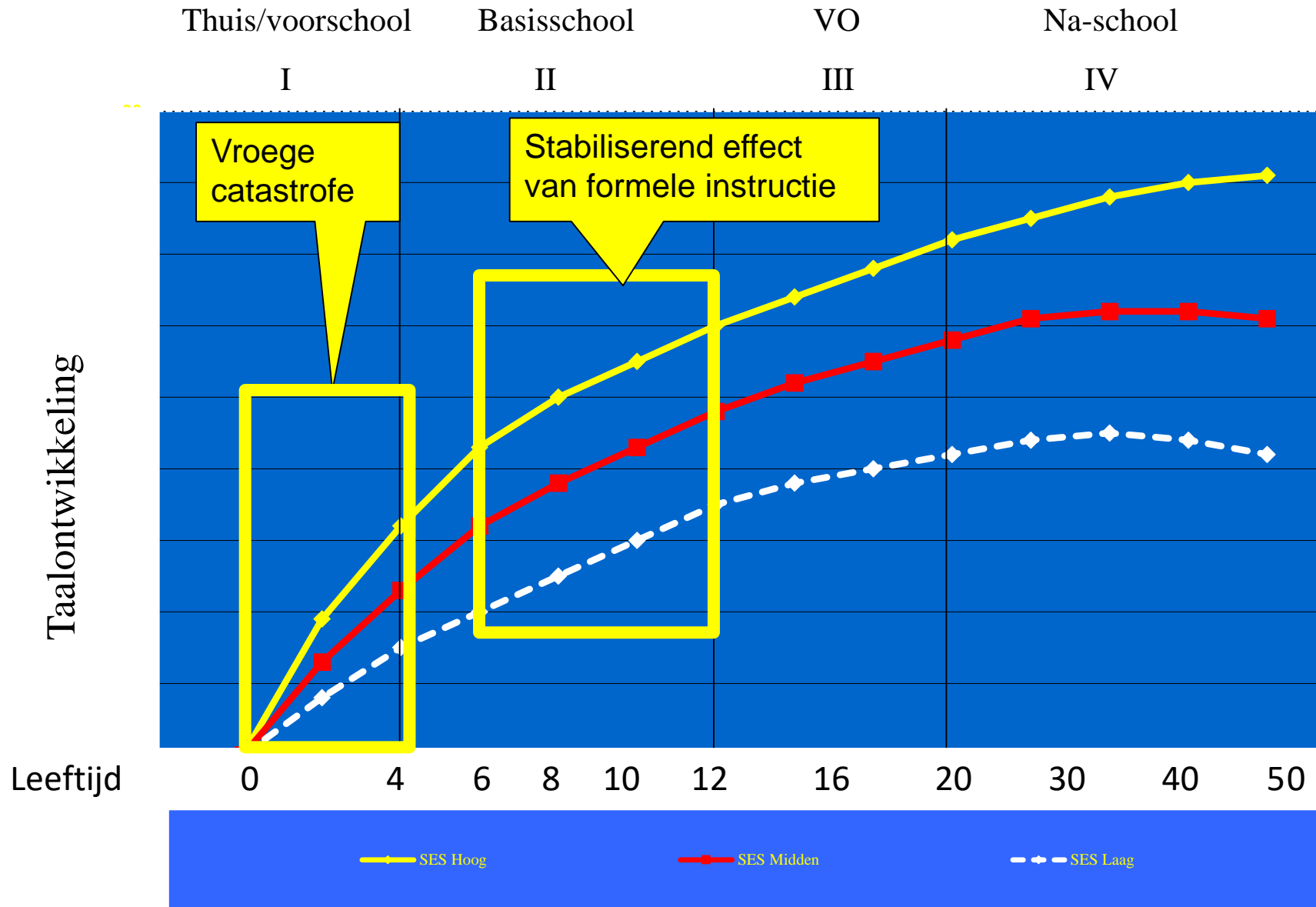
De vroege catastrofe

Geschatte hoeveelheid woorden die aan het kind gericht worden

Toenemende verschillen zijn gevolg van grote verschillen in taal stimulering door omgeving thuis

Rol van het onderwijs

Rol van het onderwijs

- In de eerste vier levensjaren treden er gigantische verschillen op door verschillen in taalstimulering tussen milie's (opleidingsniveau; inkomen): de 'vroege catastrofe'
- Milieu-verschillen kunnen alleen maar worden verkleind door de *compenserende* kwaliteit van het onderwijs
- Is die er (gegevens Inspectie 2007, 2008)?
 - in groep 1-2 worden de verschillen (nog) groter
 - na de toepassing van formele instructie vanaf groep 3:
 - op een paar scholen worden de verschillen kleiner (vergeleken met landelijke norm)
 - op de meeste scholen blijven ze gelijk
 - op nogal wat scholen worden ze groter

Oud probleem

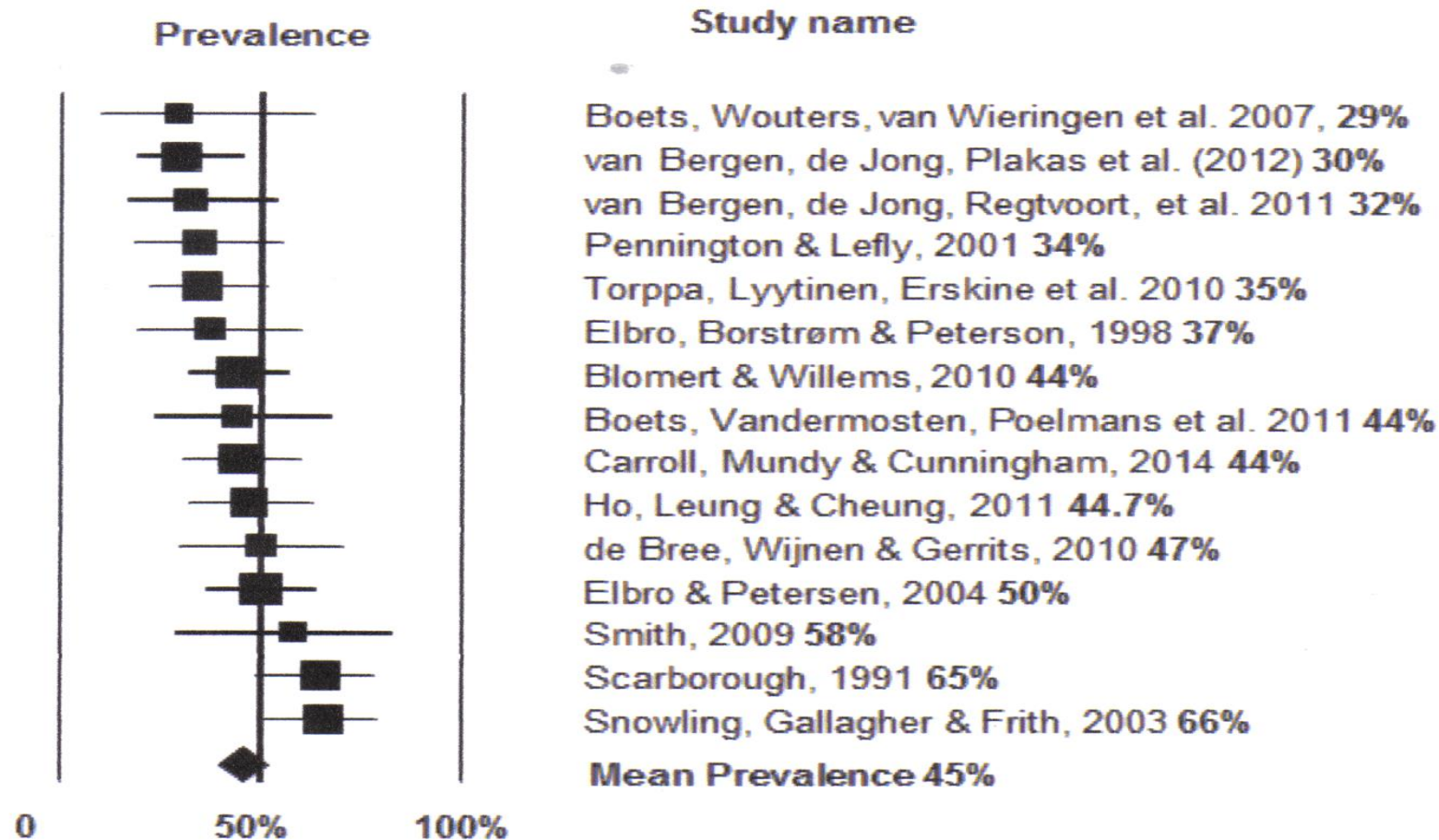
- 1984: Proefpeilingsonderzoek (Wesdorp & Hoeksma):
 - ongeveer 10 % van de zesdeklassers (huidige groep 8) zijn 'functionele analfabeten'
 - nog eens 15 % laaggeletterd
- 1994: Commissie Evaluatie Basisonderwijs:
 - ondanks invoering Basisonderwijs niet veranderd
- 2007-2017: Inspectie (*De staat van het onderwijs*):
 - niet veranderd:
 - veel scholen onvoldoende in staat om risicoleerlingen zoveel instructie, begeleiding en oefening te geven dat begin-achterstanden kleiner worden.
 - verschillen worden op veel scholen zelfs groter

2. Waar komt dyslexie vandaan?

- Erfelijkheid en breinfunctie
- Rol van het onderwijs
- Nieuw probleem?

Erfelijkheid

- Familiair risico: kans wanneer een der ouders dyslexie heeft

gemiddeld:

45 %

normaal:

$\pm 3-5 \%$

Snowling &
Melby-Lervåg, 2016

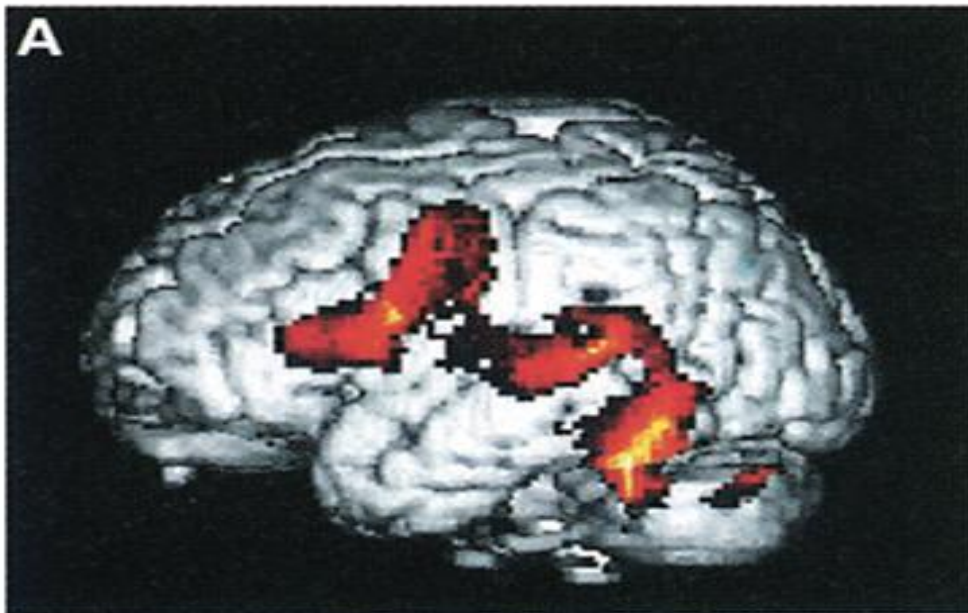
Breinfunctie

- Onderzoek Paulesu et al. (2001)

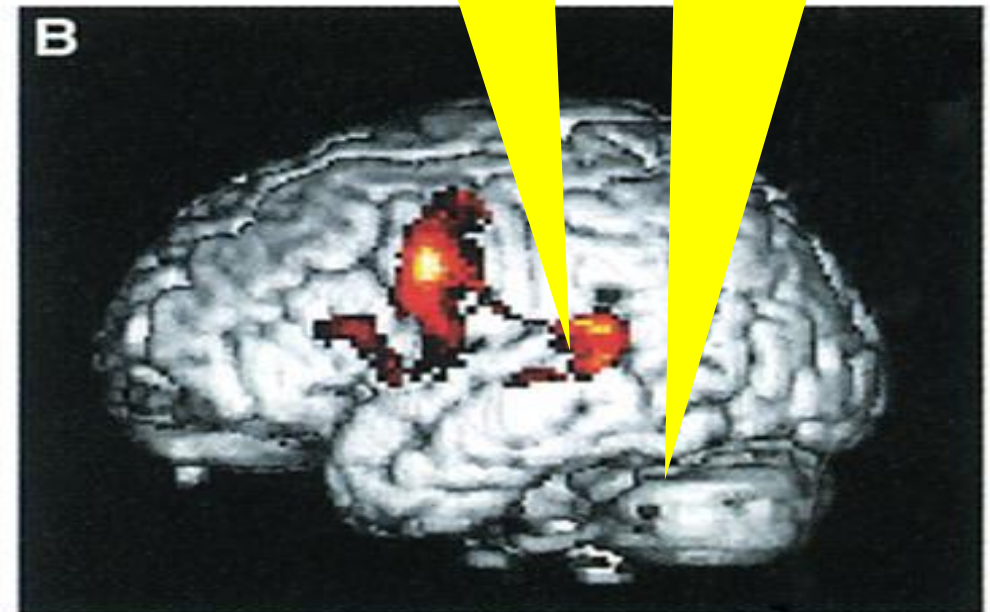
- Activiteit gedurende lezen
- Jongvolwassenen (Engeland, Frankrijk, Italie)

Minder actief
indirecte woord
herkenning

Minder actief
directe woord herkenning

Normale lezers

Dyslectische lezers

Rol van het onderwijs

- In de eerste vier (zes) levensjaren is er niets van te merken
- Dyslexie (per definitie): alleen als de *remedierende* kwaliteit van het onderwijs in orde is ('didactische resistentie')
- Mogen er (volgens protocol) niet meer zijn dan 3.6 %

- Lukt dat?

7-12 jarigen (KD/NRD, nov. 2015)

- 7 % (13.000) jaarlijks aangemeld buitenschoolse zorg (PDD&B)
- 6.5 % (12.000) diagnose 'ernstige enkelvoudige dyslexie'
- 5.5 % (10.500) in behandeling (1.500 wachtlijst)

eind VO/ eindexamen (Sontag e.a., 2012)

- 12 % met dyslexieverklaring
15 % vmbo
10 % havo
4-6 % vwo

Een nieuw probleem?

- Dyslexie bestaat (al lang)
 - zie bijv. Van der Leij (2016), *Dit is dyslexie*.
- Echter, de populariteit van die ontwikkelingsstoornis is zo groot dat laaggeletterdheid en rol van het onderwijs verhoud dreigen te worden
 - zie bijv. Peters, *Tubantia*, 3-5-2017; Bosman, *AD*, 9-2-2017.
- Het label is erg aantrekkelijk: vergoede zorg buiten de school, extra tijd bij toetsen en examens, gebruik van laptops, etc..
- Onderwijs moet aantonen zijn best te hebben gedaan, maar gebeurt dat ook en wordt het er beter van?

3. Preventie

- Compenserende functie
- Remedierende functie

II. Aanpak

4. Preventie

- Compenserende functie
- Remedierende functie

5. Hoe is preventie te realiseren?

- vroeg beginnen bij risico
- volhouden
- individualiseren

5. Bouw!

- Opzet en onderzoek
- Hoe zijn risicoleerlingen te herkennen?
- Effecten
- Enkele casussen

Compenserende functie

- Uit onderzoek weten we
 - dat een kind met een ongunstige milieu-achtergrond
 - dat (dus) in groep 1-2 het alfabetische systeem onvoldoende oppikt
 - maar geplaatst wordt in een gunstige (leer-) omgeving
 - grote sprongen kan maken in zijn ontwikkeling
 - cognitief en sociaal-emotioneel
 - vooral als er *vroegtijdig* hulp wordt geboden (groep 1-2 taal; groep 2-4 technisch lezen; spellen)
 - en vervolgens blijvend wordt gestimuleerd
 - op gebied taal en begrijpend lezen

identiek aan remediërende
functie

Remediërende functie

- Uit onderzoek weten we
 - dat een kind met familiair risico (FR)
 - dat bovendien in groep 1-2 het alfabetisch systeem moeilijk oppikt ('dubbel' risico)
 - maar geplaatst wordt in een gunstige (leer-) omgeving
 - flinke vorderingen kan maken in zijn ontwikkeling
 - cognitief èn sociaal-emotioneel
 - vooral als er *vroegtijdig* hulp wordt geboden (groep 2-4 technisch lezen; spellen)
 - en vervolgens blijvend wordt gestimuleerd
 - (indien nodig)

identiek aan compenserende
functie

Als er teveel van zijn:

- komt dat bij laaggeletterden door:
 - tekortschietende *compenserende* functie van het onderwijs
- komt dat bij dyslectici door:
 - tekortschietende *remediërende* functie van het onderwijs
- In het kader van preventie van lees-/spellingsproblemen is de aanpak identiek

II. Aanpak

4. Hoe is preventie te realiseren?

- vroeg beginnen bij risico
- volhouden
- individualiseren

5. Bouw!

- Opzet en onderzoek
- Hoe zijn risicoleerlingen te herkennen?
- Effecten
- Enkele casussen

6. Hoe te implementeren (schoolniveau)? Schoolniveau

- Bovenschools
- Duurzame schoolverbetering

4. Hoe is preventie te realiseren?

■ Zo vroeg mogelijk beginnen bij risico

- risicoleerlingen identificeren in Groep 2/ begin Groep 3
- direct wegwerken van verschillen voor/in beginfase

■ De hulp volhouden in Groep 3, 4

- 'vliegende start' programma's (alleen in Groep 2) werken niet door in Groep 3 e.v., zeker niet bij kinderen met groot risico

■ De hulp individualiseren

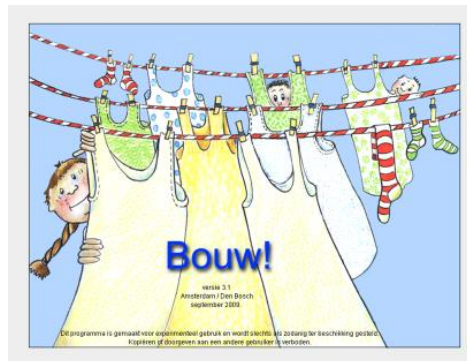
- vanwege grote behoefte aan foutloos leren, herhaling, directe feedback, ondersteuning, multimodale aanpak

De hulp individualiseren

- *De 21ste eeuw*
- *‘Computerprogramma’s kunnen meer individuele feedback geven dan de leerkracht ooit kan bieden en ze maken afstemming van instructie op de vaardigheden van het kind mogelijk.’ (Bus e.a., 2011, p. 87)*
- *Maatwerk, niet alleen voor verschillen ‘in tempo of niveau, maar idealiter ook over wat leerlingen leren, hoe ze leren, wanneer ze leren en waar ze leren.’ (Voogt, 2014, p. 9)*
- *Ideaal dus voor begeleide oefening, tegemoetkomend aan individuele behoeften*
- *Online: continue zorg*

5. Bouw! opzet en onderzoek

- Opzet en onderzoek
- Hoe zijn risicoleerlingen te herkennen?
- Effecten
- Enkele casussen

Opzet en onderzoek

■ Gestructureerde opbouw:

- letters, klanken
- korte woorden bouwen door letters te verwisselen ('minimal pairing')
- langere woorden
- versnelling

■ Pedagogisch-didactisch:

- combinatie
 - (herhaalde) oefeningen op scherm
 - directe feedback
 - foutloos leren
 - visueel, auditief en beweging (muis)
 - menselijke tutor: instructie, ondersteuning

Tutoren

Oudere leerling

Ouders thuis

Vrijwilliger

Onderwijsassistent/ stagiaire

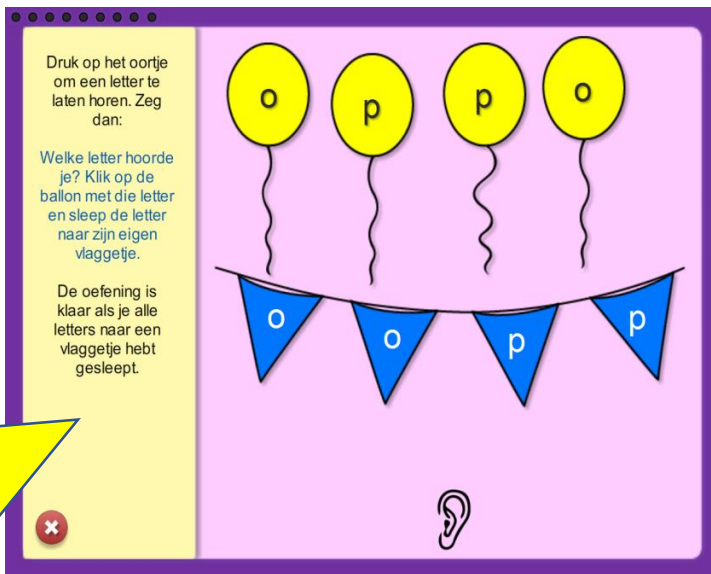
Voorbereidend & start van het lezen

Aanwijzingen
tutor in gele
balk

Druk op het oortje om een letter te laten horen. Zeg dan:

Welke letter hoorde je? Klik op de ballon met die letter en sleep de letter naar zijn eigen vlaggetje.

De oefening is klaar als je alle letters naar een vlaggetje hebt gesleept.

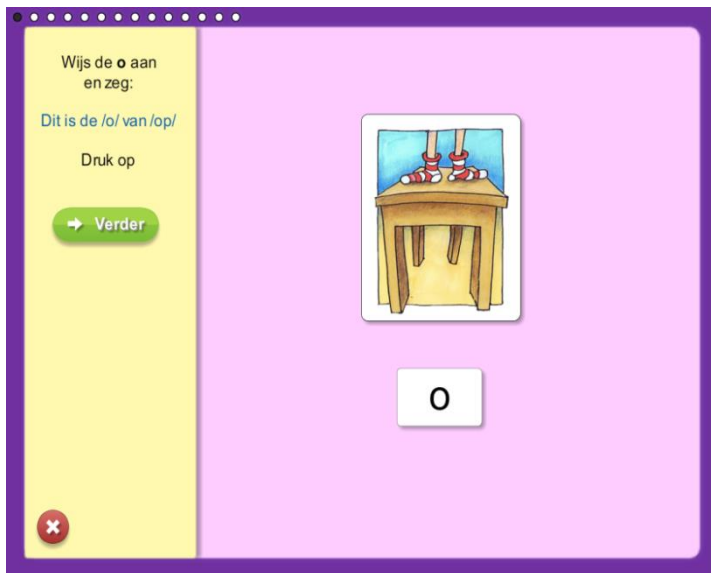
Spelen met letters, klanken en woorden

Wijs de **o** aan en zeg:

Dit is de /o/ van /op/

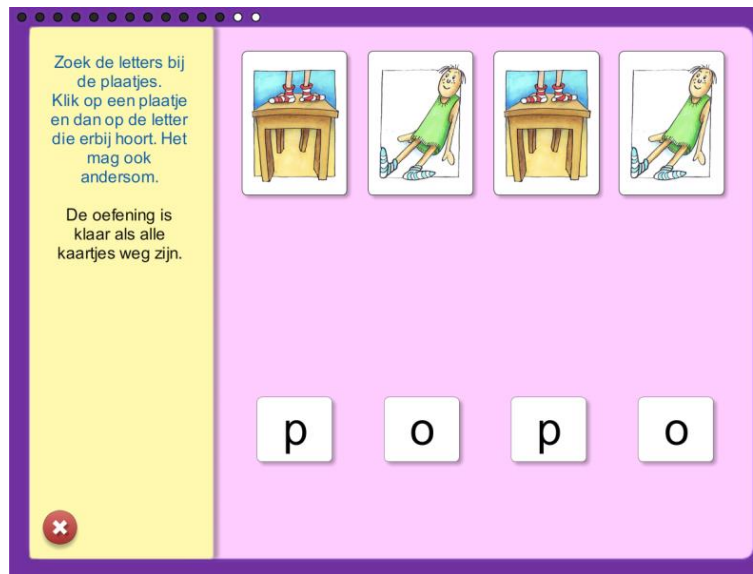
Druk op

→ Verder

Zoek de letters bij de plaatjes. Klik op een plaatje en dan op de letter die erbij hoort. Het mag ook andersom.

De oefening is klaar als alle kaartjes weg zijn.

Fonologische vaardigheden

Bouw! Start

Fono

Het kind oefent in deze les de analyse en synthese (het hakken en plakken) van de woorden **op** en **pop**

Les 2

Naar de les

Aanvankelijk lezen en voortgezet lezen

woorden maken woorden lezen Rare Vraag

Zet nu een **nn** achter de **e**

+ nn

t kk a k l
h p nn n
r

takken
hakken
heksen
rekken
reken
teken
tenen
wenen

w e e n

x

Aanwijzingen
tutor in gele balk

Minimal
pairing
principe
'(een
letter/dubbelteken
veranderen maakt
ander woord)

Bouw Start (<i>basics</i>)	Content	Words	Repeat
<u>Parts</u>			
(1) Letters	p, o, s, k, i, a	/sok/, /kip/	-
(2) Letters	t, m, l, e, n, u	/net/, /mat/	Part 1
(3) Letters	b, aa, r, ee, z, uu, v	/raam/, /zeep/	Part 1-2
(4) Letters	g, oo, d, ie, w, ij, oe	/wiel/, /doos/	Part 1-3
(5) Letters	h, ou, f, ui, ei, j, au, eu	/deur/, /neus/	Part 1-4
(6) Letter combinations	sch, ch, ng, nk, aai, ooi	/school/	Part 1-5
(7) Letter combinations	oei, ouw, auw, uw, eeuw, ieuw	/vouw/, /leeuw/	Part 1-6

Bouw Continued (advanced)

Content

Parts

(8) Combined CVC-CVC

e.g. voordeur, roeiboot

(9) Begin clusters CC-

e.g. speel, zwem, dwaas, wrat

(10) End clusters -CC

e.g. mist, hand, schort, stelt

(11) Open and closed syllables

e.g. tonen, tonnen, zegen, zeggen

(12) Open and closed syllables

e.g. hollen, hallen, rooken, gaten,

Complete
leesmethode

Hoe zijn kinderen met risico te identificeren?

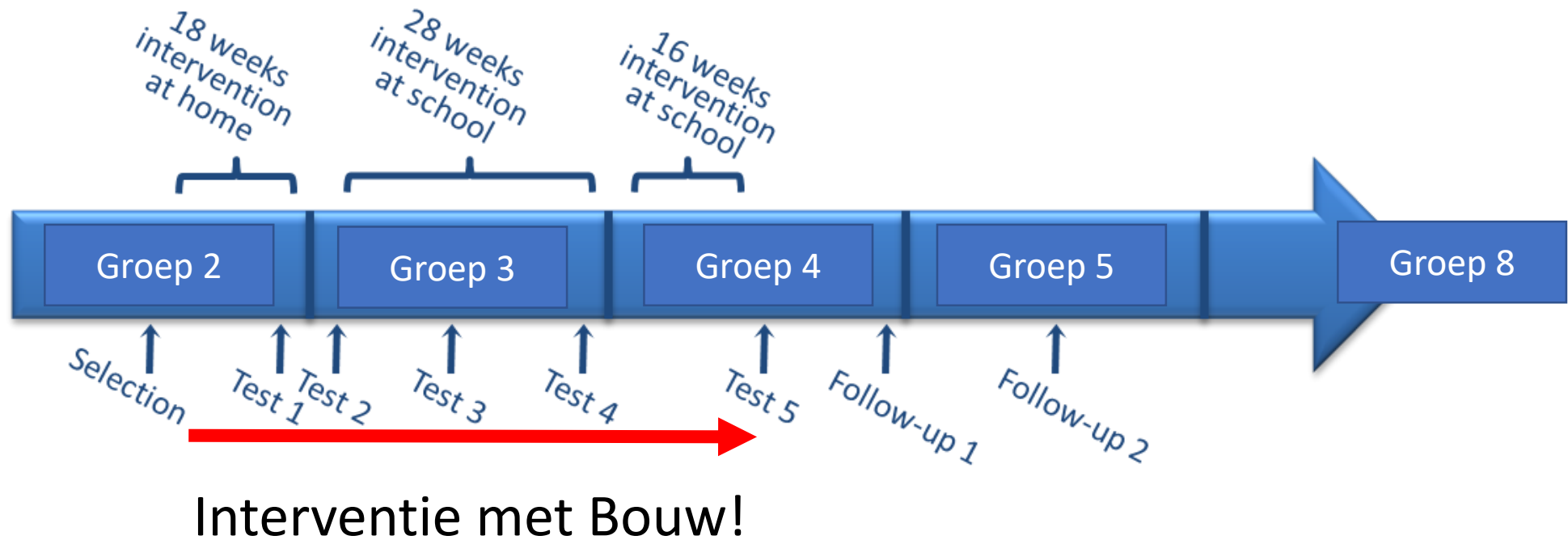
- leerlingen die zwak zijn in letterkennis en fonemisch bewustzijn (halverwege Groep 2)
- binnen die groep onderscheid tussen kinderen met en zonder familiair risico (FR) omdat:
 - kans op dyslexie met FR ongeveer 10 keer zo groot als zonder FR
 - ongeveer 30 % van FR kinderen in Nederlands taalgebied herkenbare vorm van dyslexie krijgt (tegen 5 % zonder FR)
 - zoals blijkt uit Dutch Dyslexia Programme (Van der Leij e.a., 2013), maar ook internationaal (gemiddeld zelfs 45 %)

Onderzoek Haytske Zijlstra (2015)

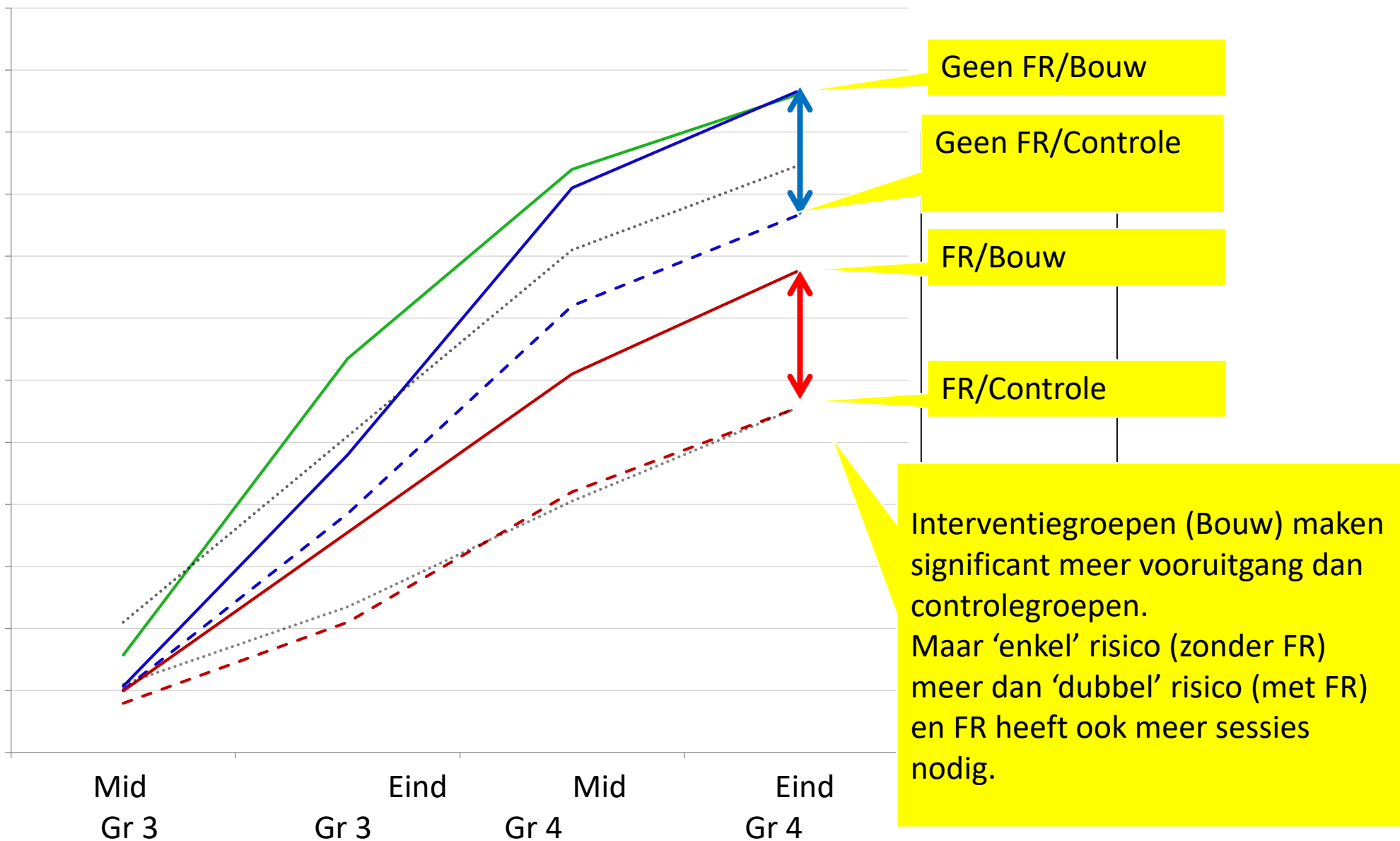
- Selectie:
 - leerlingen zwak in letterkennis en fonologisch bewustzijn
 - aangegeven door leerkracht Groep 2 en bevestigd door tests
 - (achteraf) ingedeeld in wel/geen Familiair Risico (FR) ('dubbel'/'enkel' risico) (een van de ouders)
- Interventie: vanaf halverwege Groep 2 tot midden Groep 4 met uitloop tot eind Groep 4
- Follow-up metingen in Groep 5 en Groep 8

Er zijn ook ouders die het niet weten of kunnen aangeven

Tijdslijn onderzoek

Effecten op woorden lezen

Effecten op zelfvertrouwen (groep 4)

	Geen FR		FR	
	Controle	Interventie	Controle	Interventie
	21	19	17	17
Laag zelfvertrouwen (%)	38.1	10.5	35.5	11.8

In interventiegroepen minder kinderen met laag zelfvertrouwen

Extra hulp in groep 3 en 4 door school aangeboden

In groep 3 meestal

- Verlengde instructie

In groep 4 RT in 2^e helft, o.a.

- Kilometer lezen
- Ralfi
- Connect

Extra hulp in groep 3 en 4 door school aangeboden

	Geen FR		FR	
	Controle	Interventie	Controle	Interventie
Verlengde instructie in de klas	43 %	21 %	65 %	29 %
Remedial teaching buiten de klas	14 %	11 %	41 %	12 %

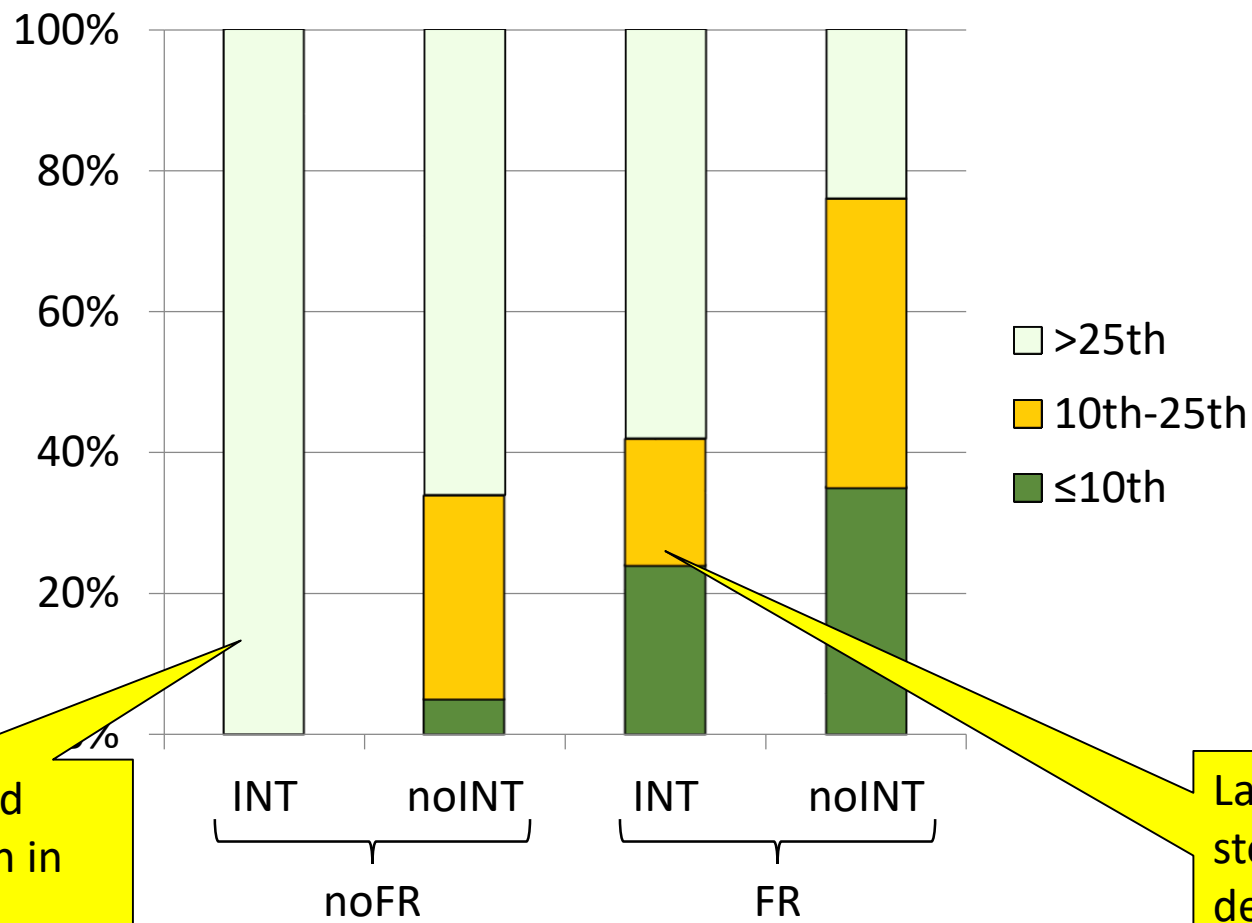
In interventiegroepen veel minder hulp in de klas en veel minder RT buiten de klas (i.h.b. FR)

Zittenblijven en diagnoses dyslexie (groep 7/8)

	Geen FR		FR	
	Controle	Interventie	Controle	Interventie
Zittenblijven (%)	35	0	24	16
Diagnoses dyslexie (%)	14	5	41	18

In interventiegroepen veel minder zittenblijven (in Geen FR groep zelfs niet een) en veel minder diagnoses dyslexie

Woordlezen (groep 7/8)

Laaggeletterdheid totaal verdwenen in Geen FR groep

Laaggeletterdheid sterk gereduceerd in de FR groep

1-1 tutoring

Ouders thuis

Vrijwilligers op school

**Oudere
leerlingen/klassenassistenten**

Tutors:

26% (n=53) ouders thuis (groep 2)

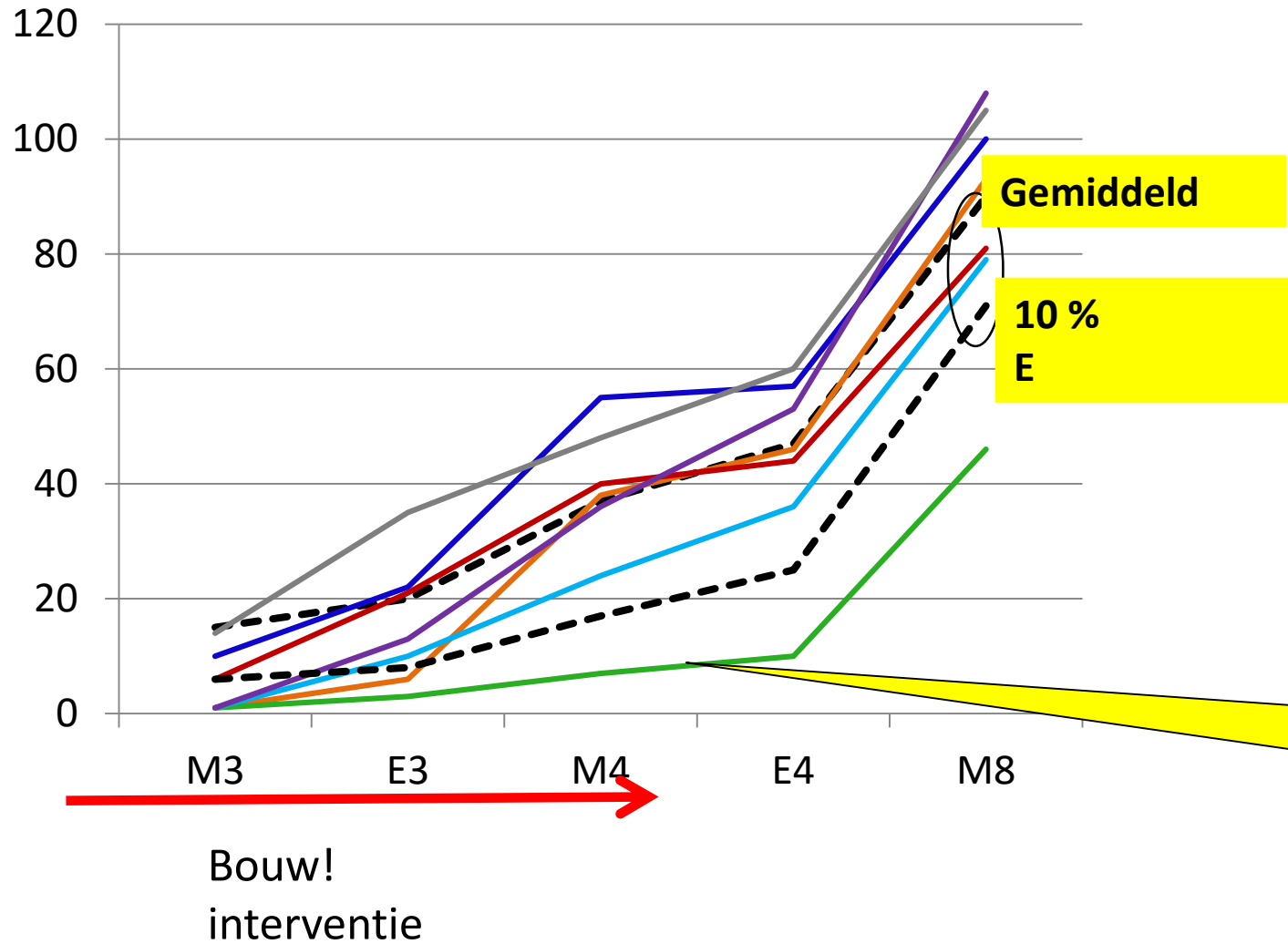
16.5% (n=34) vrijwilligers

26 % oudere leerlingen

18.5% (n=38) klasse-assistenten

13 % (n=26) combinaties

Enkele casussen

Spelling, begr. lezen	
Gr4/5	
Milo	D, A
Frederica	B, E
Sema	B, E
Rosa	C, E
Mehmet	D, D
Benjamin	C, C
Eli	E, D

Eli kreeg diagnose
dyslexie: achterstand en
didactisch resistent

6. Hoe te implementeren (schoolniveau)?

- Bovenschools
- Duurzame schoolverbetering

III. Implementatie

6. Hoe te implementeren?

- Schoolniveau
- Bovenschools
- Duurzame schoolverbetering

Schoolniveau

- Vijf essentiële factoren (Vernooy, 2015)

- Effectieve schoolleiding
- Uitdagende instructie

- Samenwerkende leerkrachten
- Ondersteunende omgeving
- Betrokken ouders

Effectieve schoolleiding

- gericht op instructie (lesgeven en leren)
- ambitieus en expliciet in te bereiken doelen
- lezen en spellen
 - fundament voor aanleren van vakken en vaardigheden
 - individueel en maatschappelijk schadelijk als leerlingen die onvoldoende leren beheersen
 - vroegtijdig ingrijpen voorkomt gebrek aan zelfvertrouwen, faalangst, demotivatie en zittenblijven.

Samenwerkende leerkrachten

- Schoolverbetering is teamwerk
- *Bouw!*coördinator
 - stuurt de tutors aan
 - informeert de leerkrachten
- Leerkrachten van *Bouw!*leerlingen onderhouden contact met de ouders
- Overige leerkrachten belanghebbenden bij het leggen van een stevig fundament onder de basisvaardigheden

Bovenschools

- Samenwerkingsverband

- Bijv. SWV Passend Primair Onderwijs Hoeksche Waard
- Preventie met Bouw! is gezamenlijke onderneming (alle 40 basisscholen).

- Aanleiding:

- Sinds 2015 betaalt de gemeente de kosten van buitenschoolse zorg (diagnostiek en behandeling van ernstige, enkelvoudige dyslexie)
- 8 % van de leerlingen (2 x zo hoog als landelijk).

SWV Hoeksche Waard

Doelstellingen en verwachtingen:

- *“Door preventief de juiste zorg te bieden op het gebied van lees- en spellingproblemen zijn er levenslange positieve effecten te verwachten ten aanzien van: taalbewustzijn en taalgevoel, leesprestaties, zelfvertrouwen en zelfredzaamheid”.*
- hoger uitstroomniveau VO

Hoeksche Waard

- Participanten

- SWV
- gemeente (betaalt *Bouw!*licenties en de ondersteuning)
- uitgever Lexima (voorscholing)
- Leestalent (behandelingsinstituut: inhoudelijke ondersteuning *Bouw!*coördinatoren).
- Universiteit van Amsterdam (onderzoek)

- Zie o.a. Beker, L. (2016); Van der Leij, A., & Zijlstra, H. (2017).

Duurzame schoolverbetering

vereist:

- zorgvuldige implementatie
- regelmatig overleg en afstemming tussen scholen en ondersteuners
- evaluatie van het verloop en de uitkomsten
- verbetering van knelpunten
- jaarlijks (en jarenlang!) onderhoud en inwerken
 - nieuwe tutoeren
 - nieuwe *Bouw!*coördinatoren
 - nieuwe leerkrachten
- het moet gaan behoren tot de routine van de school

Verder lezen

ACHTERGROND EN AANPAK

PROF. DR. ARYAN VAN DER LEIJ

LANNOO
CAMPUS

Zijlstra, H., & Van der Leij, A. (2016). Begin vroeg met de strijd tegen leesproblemen. Een onderzoek naar de preventieve aanpak met het programma Bouw! *Tijdschrift Taal*, 7 (10), 27-33.

Van der Leij, A., Korf, M., & Zijlstra, H. (2016). Het voorkomen van laaggeletterdheid en dyslexie met behulp van Bouw! *Nederlands Tijdschrift voor Logopedie*, 88, oktober (10), 6-12.

Beker, L. (2016). Revolutionaire methode kan dyslexie voorkomen. *Naar School*, (6), 26-27.

Van der Leij, A., & Zijlstra, H. (2017). Voorkom laaggeletterdheid en reduceer dyslexie. *BasisSchoolManagement*, 31, december (8), 12-15.

PS Artikelen kunnen op verzoek worden opgestuurd, zie mailadres.

Contact: d.a.v.vanderleij@uva.nl

Voor Bouw! zie: lexima.nl/bouw